

ступається перед дубом за цим показником як у чистих, так і в змішаних насадженнях. За діаметром, навпаки, змішані насадження мають перевагу над чистими внаслідок меншої їх густоти, хоча ясен також відстає в рості за цим показником від дуба червоного бореального як у змішаних так і в чистих насадженнях.

Однак перевага в рості за діаметром не може компенсувати відставання змішаних насаджень від чистих по інших таксаційних показниках. Як за запасом так і за сумами площ поперечних січень чисті насадження домінують над змішаними і з віком різниця істотно збільшується.

Цікава тенденція спостерігається стосовно поточного приросту. Сумарний поточний приріст змішаних насаджень у віці 20 років перевищує приріст чистих високоповнотних дуба червоного бореального, але в подальшому він різко падає. Цілком очевидно, що це результат неправильного проведення ряду лісгосподарських міроприємств, починаючи від початкової схеми змішування при створенні культур і закінчуючи інтенсивністю проведених доглядових рубань.

Підсумовуючи проведений вище аналіз росту обох категорій насаджень, можна зробити ряд висновків.

Змішані ясеневі-дубові культури є досить високопродуктивними, хоча поступаються перед чистими високоповнотними насадженнями дуба червоного бореального. Для підвищення їх продуктивності необхідне проведення комплексу лісгосподарських заходів, які б забезпечували зменшення конкурентного впливу дуба червоного бореального на ясен звичайний.

Література

1. Горшко М.П., Каганяк Ю.Й., Майборода В.А. Продуктивність ясеневі-дубових культур// Науковий вісник: Сучасна екологія і проблеми сталого розвитку суспільства. Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ, 1999, вип. 9.8. – С. 28-36.

2. Каганяк Ю.Й. Будова та продуктивність мішаних культур дуба червоного (*Quercus borealis* Michx.) у Західному Лісостепу України. Автореф. на здоб. уч. ступ. к.с.-г.н. – Київ: НАУ, 2000. – 22 с.

3. Майборода В.А. Строение, рост и производительность насаждений дуба северного (*Quercus borealis* Michx.) на Украине. Автореф. на соиск. уч. степ. к.с.-х.н. – М: МЛТИ, 1981. – 21 с.

УДК630*622+118

Докторант Л.І. Копій, к.с.-г.н. – УкрДЛТУ

ДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ВІКОВОЇ СТРУКТУРИ СОСНОВИХ НАСАДЖЕНЬ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Аналізуються особливості поширення соснових лісів в умовах регіону. Визначаються основні критерії та напрямки збільшення площі соснових насаджень в західному регіоні України та оптимізації їх вікової структури. Подаються параметри необхідного збільшення цих площ.

L. Kopyi – USUFWT

For the question of the optimization ages structure pine-tree forests in Western region of Ukraine

Analysis of widen peculiarity pine-tree forests in that region. We denote the most important criterions for increasing pine-trees area in Western region of Ukraine and optimization there ages structure. We gave many sizes for increasing it areas.

Західний регіон України представлений декількома лісорослинними зонами. В північній його частині розташоване Полісся. Рельєф західнополіського лісгосподарського округу, який повністю охоплює північну частину регіону, рівнинний з загальним нахилом топографічної поверхні з півдня на північ і північний схід. Клімат цієї частини Полісся формується під істотним впливом атмосферних повітряних мас. Особливості залягання кристалічних порід обумовили певні закономірності ґрунотвірного процесу. Типи ґрунтів на Поліссі істотно змінюються з заходу на схід, що обумовлено зміною клімату, геоморфологічною будовою, рельєфом місцевості та підстилаючими материнськими породами. Найбільш поширеними тут є дерново-слабопідзолисті та меншою мірою дерново-сильнопідзолисті ґрунти. Меншу площу займають болотні, торфяно-болотні, та торф'яні. Незначну частку займають лісові ґрунти та опідзолені чорноземи. У південній частині округу поширені перегнійно-карбонатні ґрунти (рендзини). Тут також часто зустрічаються дерново-глейові ґрунти, які приурочені до заплавної терас річок, а також понижень рельєфу. Поселення рівнинного рельєфу і ґрунтових умов сприяло формуванню в північній частині Полісся певного типу ландшафту з великими площами соснових лісів на бідних дерново-підзолистих піщаних ґрунтах.

Найменш вибагливою і найбільш характерною для поліської зони деревною породою є сосна звичайна. Вона зустрічається у всіх гігротопах бідних, відносно бідних і відносно багатих ґрунтових умов. У західній частині Полісся соснові ліси становлять до 58 %. Сосна – довговічна деревна порода, її вік може сягати 500 років. У борах вона формує чисті насадження I-II бонітету, а в більш багатих суборових типах сосна сягає більш високої продуктивності I-I^a, в окремих випадках I^b бонітетів. У суборових типах лісорослинних умов до сосни у другому ярусі домішуються дуб, береза, осика. У судібовних типах дуб рівноправно росте поруч з сосною в першому ярусі, домішки формують клен, липа, ільмові і граб. На Поліссі найбільш представленими є суборові та борові типи лісорослинних умов. Найвищої продуктивності досягає сосна звичайна в суборових типах. У цих лісорослинних умовах ґрунти значно багатші, ніж у борах. Субори складають основну частку соснових лісів Полісся. Головною лісотвірною породою в цих умовах, як і в борах виступає сосна звичайна. Серед супутніх деревних порід, окрім берези, зустрічається дуб звичайний та ялина, яка островами з'являється на півдні Волинської височини. ґрунти в суборах представлені глинистими пісками, легкими супісками, або пісками на суглинках. Корінні деревостани в дубових суборах формують двоярусну будову, де в першому ярусі росте сосна звичайна з домішкою берези (у мокрих і сирих умовах-берези пухнастої та осики), а в другому ярусі переважає дуб звичайний (за винятком більш вологих умов В₃, В₄, коли до складу домішується вільха чорна). У зоні спільного росту дуба і ялини ростуть дубово-ялинові вологі та сирі субори. У Рівненській області в районах поширення азалії жовтої сформувались вологі та сирі дубово-азалієві субори. Найвищої продуктивності корінні деревостани суборового типу сягають у свіжих умовах. Серед судібовних типів лісу тут найбільш поширеною є свіжа грабова судіброви. Цей тип лісу росте на підвищених місцях з дерновими слабо-, або середньо-підзолистими супіщаними та піщаними ґрунтами з прошарками суглинків, інколи підстелених суглинками чи карбонатними породами. В цьому типі лісу сосна звичайна досягає найвищого бонітету (I^a–I^b а іноді I^c), формуючи в домішці з березою та осикою

перший ярус. У другому ярусі росте дуб звичайний (в окремих місцях дуб скельний) II-III бонітету. Третій ярус утворюють, як правило, граб з домішкою груші, яблуні, горобини, липи. Серед підлісних порід тут ростуть ліщина, свидина, крушина ламка, калина, бузина та інші види.

Значно менше представлена сосна звичайна в насадженнях Лісостепової зони західного регіону України (до 25 % площі лісового фонду регіону). Незначні площі тут займають борові типи лісу на підвищених місцях з піщаними ґрунтами на наносних післяльодовикових відкладах. Суборові та сугрудові типи лісу, які формуються на території лісостепової зони регіону за породним складом, вертикальною структурою насаджень, підліском та трав'яним вкриттям є дуже подібними до охарактеризованих польських типів. Унікальні насадження за участю сосни формуються в межах ареалу бука лісового на території Опілля та Розточчя. В бідніших лісорослинних умовах ростуть відповідно свіжі та вологі букові субори, які за вертикальною будовою є дуже подібними до дубових суборів, де в першому ярусі росте сосна I -I^a бонітетів, в другому дуб – II-III бонітету, домішується бук III-IV бонітетів з участю берези і осики, а також в багатших умовах ростуть унікальні за складом свіжі грабові та соснові субучини (C₂). Ці типи лісу займають підвищені місця на піщаних з прошарками суглинку ґрунтах, підстелених вапняками.

У Карпатах насадження за участю сосни звичайної займають незначні площі. Разом з березою, вільхою, ясенем та кленом вони становлять тут лише 6 % площі лісів. Із соснових лісів найпоширенішими тут є смереково-сосновий субір в якому перший ярус формує сосна II-III бонітету, а другий – смерека з домішкою берези, інколи ялиці білої.

Проведений нами аналіз продуктивності соснових лісостанів регіону вказує на те, що найвищої продуктивності серед молодняків I класу віку сягають соснові насадження Закарпатського, Івано-Франківського та Чернівецького управління лісового господарства (від 66 до 100 м³/га), дещо нижча продуктивність в цьому віці сосняків Волинського, Хмельницького, Львівського та Тернопільського об'єднань (від 52 до 56 м³/га) (табл. 1). Найнижчої продуктивності сягають молодняки II класу віку, середньовікові та пристигаючі насадження, за винятком Чернівецького та Закарпатського управління лісового господарства.

Табл. 1. Фактичний запас соснових лісостанів у вікових групах

№ п/п	Обласні об'єднання та управління лісового господарства	Фактичний запас насаджень по класах віку, м ³ /га				
		I	II	III	IV	V
1	Рівненське	39,6	116,7	209,2	214,0	194,0
2	Хмельницьке	52,9	167,5	267,9	322,0	250,0
3	Тернопільське	56,0	147,2	250,0	300,0	200,0
4	Волинське	52,0	129,9	220,5	222,4	211,8
5	Львівське	53,3	158,6	267,8	284,2	300,0
6	Івано-Франківське	79,3	121,4	275,6	328,6	100,0
7	Чернівецьке	66,7	150,0	-	200,0	-
8	Закарпатське	100,0	100,0	80,0	-	-

У віці стиглості найвищу продуктивність мають соснові насадження об'єднання Львівліс (300 м³/га), Хмельницькліс (250 м³/га), а найнижчу відповідно Івано-Франківське (100 м³/га), Рівненське (194 м³/га), Тернопільського (200 м³/га) та Волинського (211 м³/га) об'єднань. Як видно з рис. 1, потенціальні мож-

ливості лісорослинних умов західного регіону України використовуються не ефективно при вирощуванні соснових насаджень на території вище згаданих об'єднань та управління лісового господарства.

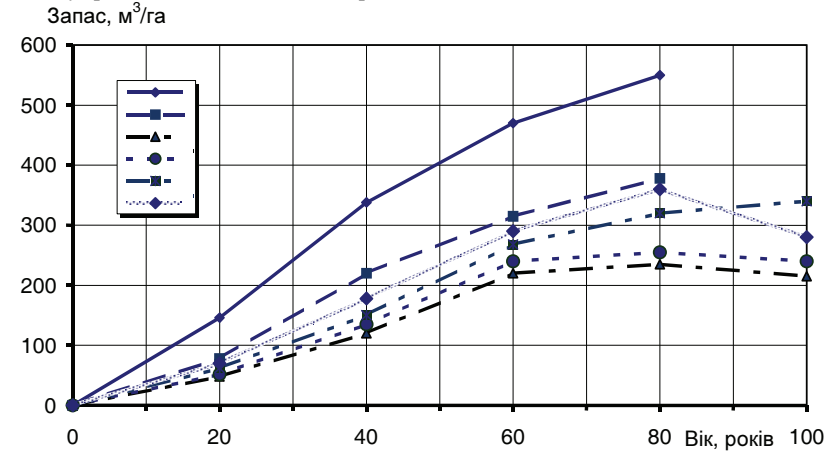

Рис.1. Продуктивність соснових деревостанів західного регіону України

- насадження I бонітету (стовбурної деревини);
- насадження II бонітету (стовбурної деревини);
- - - - - Рівненське об'єднання
- ..... Волинське об'єднання
- . . . . Львівське об'єднання
- Хмельницьке об'єднання

Загальна площа насаджень за участю сосни звичайної в західному регіоні України сягає 782.6 тис. га, що становить 25 % лісового фонду регіону і 34.9 % площі соснових насаджень України. Найбільша частка насаджень за участю сосни звичайної припадає на об'єднання Рівнеліс, яка сягає майже 50 % всіх соснових насаджень західного регіону і 17.4 % насаджень за участю сосни в Україні. Дещо нижчі показники за площею мають соснові насадження в об'єднанні Волиньліс та Львівліс, відповідно 28.3 та 12.6 % в регіоні і 9.9 та 4.4 % від площі таких же насаджень України. Найменшу площу соснові насадження займають в Чернівецькому та Закарпатському управлінні лісового господарства – 0.9 та 1.0 тис. га, що становить менше 1 % насаджень за участю сосни звичайної регіону.

У віковій структурі найбільша частка соснових насаджень регіону припадає на молодняки II класу віку понад 282 тис. га, що становить 36.1 % всіх соснових насаджень західного регіону України. В цілому молодняки тут займають площу понад 487 тис. га, що становить 62.4 % всіх соснових насаджень західного регіону України. В цілому молодняки тут займають площу понад 487 тис. га, що складає 62.4 % всіх соснових насаджень регіону. Середньовікові насадження займають площу 209.6 тис. га, відповідно 26.7 %.

Табл. 2. Вікова структура соснових насаджень західного регіону України

№ п/п	Області	Вікові групи, тис. га					Всього тис. га	Потреба збільшення площі до 2016 р. тис. га	Потреба збільшення площі до 2036 р. тис. га
		Молодняки І класу	Молодняки ІІ класу	Середньо-вікові	Пристаючі	Стигли і перестійні			
1	Волинська	40,3	98,1	63,0	16,5	3,4	221,3	59,6	46,5
2	Рівненська	123,1	130,4	88,8	41,4	6,7	390,4	82,1	47,4
3	Львівська	23,1	30,7	36,0	7,7	0,1	98,4	35,9	28,3
4	Тернопільська	5,0	5,3	3,4	1,3	0,1	15,1	3,3	2,1
5	Хмельницька	10,2	16,0	13,4	4,1	0,4	44,1	13,0	9,3
6	Ів. Франківська	2,9	1,4	4,5	2,1	0,5	11,4	4,0	2,4
7	Закарпатська	0,3	0,1	0,5	-	0,1	1,0	0,5	0,5
8	Чернівецька	0,6	0,2	-	0,1	-	0,9	-	-
	По регіону	205,5	282,2	209,6	73,1	11,2	782,6	198,4	136,5

Найбільш напружена ситуація склалась з пристигаючими і стиглими насадженнями за участю сосни звичайної. Так, пристигаючих насаджень сосни в регіоні нараховується 73.1 тис. га, а стigliх лише 12.2 тис. га, що відповідно становить 9.3 і 1.6 % в регіоні. Найбільша площа молодняків І класу віку в регіоні зосереджена на території Тернопільського об'єднання (33.1 %). Молодняків ІІ класу найбільше зосереджено у Волинському (44,3 %) та Хмельницькому (36.3 %) об'єднаннях. Відповідно найменше пристигаючих насаджень в об'єднаннях Волинського (7.5 %) та Львівського (7.7 %), а стigliх у Тернопільському та Хмельницькому об'єднаннях (менше 1 %), Львівському (1 %) та Волинському (1.5 %).

Як показали дослідження, вікова структура соснових деревостанів західного регіону України істотно порушена і вимагає відповідного регулювання. З метою оптимізації вікової структури соснових насаджень, в період до 2016 р. на час переведення вікової групи стigliх та перестійних деревостанів у молодняки І класу віку, доцільно збільшити площу цієї вікової групи на 198.4 тис. га, що дозволить вирівняти її за площею з іншими віковими групами. Наступним етапом оптимізації вікової структури соснових деревостанів регіону повинно бути збільшення площі вікової групи пристигаючих насаджень до 2036 р. на 133.9 тис. га, в період переведення її до молодняків І класу віку (табл.2). Такий захід дозволить не тільки істотно покращити вікову структуру соснових насаджень, а й сприятиме розширенню лісосировинної бази, збільшенню заготівлі високоякісної соснової деревини, покращенню екологічної ситуації в цілому в регіоні. Основним резервом збільшення площі соснових насаджень в регіоні є еродовані землі, площа яких істотно збільшилась в результаті значної інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в період з 60-х до 90-х років ХХ століття. Значна еродованість сільськогосподарських угідь, яка була спричинена надмірним використанням ґрунтів регіону з порушенням елементарних протиерозійних норм, обумовила умови, внаслідок яких головною лісоутворюючою деревною породою тут може виступати лише маловиблаглива до багатства ґрунту сосна звичайна. Наявність в західному регіоні України значних площ сильноеродованих, покинутих та низькопродуктивних земель дає можливість суттєво збільшити площу соснових насаджень, що дозволить оптимізувати їх вікову структуру і сприятиме послабленню ерозійних процесів, зсувів, зменшенню забруднення ґрунтових вод, підвищенню об'єму річного стоку рік.

Література

1. Генсірук С.А., Нижник М.С., Копій Л.І. Ліси Західного регіону України. – Львів: Атлас, 1998. – 408 с.
2. Хвойні ліси України / П.С.Пастернак, П.П. Посохов, І.Ф.Федець, І.Б.Шинкаренко. – К.: Урожай, 1976. – 112 с.
3. Свалов Н.Н. К оценке методов расчета размера лесопользования // Лесное хозяйство. - 1969. - № 4. – С. 30-32.
4. Тшук А.А. Установление возраста технической спелости сосновых насаждений западных областей УССР. – Львов, 1958. – 141 с.